

Ontologie a OWL

Prof. Ing. Vojtěch Svátek, Dr.

Zimní semestr 2019

<http://nb.vse.cz/~svatek/rzzw.html>

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Vybrané aktuální problémy ontologického inženýrství a projekty KIZI (*informativně*)

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Vybrané aktuální problémy ontologického inženýrství a projekty KIZI (*informativně*)

Pojem ontologie

- Ve filosofii:
 - „nauka o bytí“
 - „univerzální soustava znalostí o světě“
(tak, jak je, nezávisle na usuzování o něm...)
 - Kategorie „jsoucen“ (viz např. Aristoteles)
- V informatice:
 - „soustava znalostí o světě“
 - bez nároku na ucelenost
(mnoho dílčích ontologií pro různé domény)
 - často účelově vzniklý artefakt zohledňující způsob použití v informačním systému / aplikaci

Definice ontologie (v inf.)

- (T. Gruber, 1993) „explicitní specifikace konceptualizace“
- (W. Borst, 1997) „*formální* specifikace *sdílené* konceptualizace“
- (B. Swartout, 1997) „hierachicky strukturovaná množina *termínů* popisujících určitou věcnou oblast...“
- a mnoho dalších

Typická struktura ontologie

- **Termíny**, resp. **pojmy**, které se používají k popisu nějaké reality – jim odpovídají reálné objekty
 - Rozlišují se obecné pojmy – **třídy**, a jejich **instance**
- **Hierarchické** uspořádání pojmů z hlediska obecnosti (nadtřída - podtřída)
- I **nehierarchické** vazby – „pojmenované“ vztahy, ve kterých se mohou objekty reálného světa vystupovat

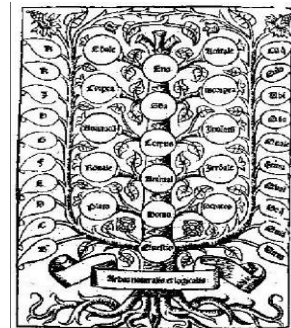
Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

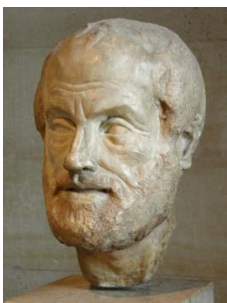
Porfyriův strom:
myslící vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální
...

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

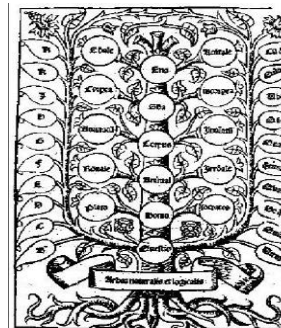
Modulární
systém
propojených
definic

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Porfyriův strom:
myslící vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální

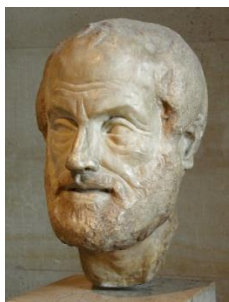
...

Systematická
taxonomie

Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

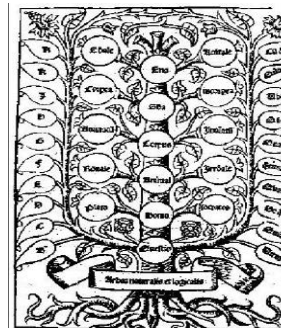
Modulární
systém
propojených
definic

Jedno z využití
deskripční logiky...

Porfyriův strom:
myslící vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální
...

Systematická
taxonomie

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Jazyky pro reprezentaci ontologií

- Historicky mnoho, vzájemně si konkurujících
- V současnosti dominuje *OWL*, případně *RDFS* jako jeho (cca) podmnožina
- Syntakticky společný základ (rodina W3C standardů), ale významně odlišné *kontexty a způsoby použití*

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Vybrané aktuální problémy ontologického inženýrství a projekty KIZI (*informativně*)

Jazyk OWL

- První verze doporučení W3C z r. 2004
- Aktuálně platná verze OWL 2 z r. 2009
 - Pro úvodní seznámení vhodný OWL 2 Primer
<http://www.w3.org/TR/owl2-primer/>
- Několik syntaxí
 - „funkční“ syntaxe – normativní
 - zápis v podobě trojic RDF (v XML, Turtle npod.) – málo přehledné, ale umožňuje zpracovávat nástroji pro RDF
 - Manchesterská syntaxe – nepokrývá celý jazyk, ale je lidsky nejčitelnější
 - syntaxe OWL přímo v XML

„Množinové“ predikáty v RDFS (rekapitulace)

- `rdfs:subClassOf`, `rdfs:subPropertyOf`, `rdfs:domain`, `rdfs:range`

IF `ex:Professor` **`rdfs:subClassOf`** `ex:Teacher`.
AND `ex:Petr` `rdf:type` `ex:Professor`.
THEN `ex:Petr` `rdf:type` `ex:Teacher`.

(třída – třída)

IF `ex:isHeadOf` **`rdfs:subPropertyOf`** `ex:isEmployedBy`.
AND `ex:Vilem` `ex:isHeadOf` `ex:KIZI`.
THEN `ex:Vilem` `ex:isEmployedBy` `ex:KIZI`.

(vlastnost – vlastnost)

IF `ex:isEmployedBy` **`rdfs:domain`** `ex:Person`.
AND `ex:Vilem` `ex:isEmployedBy` `ex:KIZI`.
THEN `ex:Vilem` `rdf:type` `ex:Person`.

(vlastnost – třída)

IF `ex:isEmployedBy` **`rdfs:range`** `ex:Organization`.
AND `ex:Vilem` `ex:isEmployedBy` `ex:KIZI`.
THEN `ex:KIZI` `rdf:type` `ex:Organization`.

(vlastnost – třída)

OWL jako nadstavba RDFS

- Nejvýznamnějším rozšířením je možnost používat nejen pojmenované třídy, ale i **anonymní třídy** definované logickým výrazem
 - Konjunkce/disjunkce tříd, třídy definované restrikcí nad vlastností (viz příklady ze SNOMED-OWL na dalším slidu), výčtové třídy...
 - Lze do sebe vnořovat – skládat z jednodušších pojmů složitější
- Vlastnosti se explicitně rozlišují jako **objektové** (hodnotou je instance nějaké třídy) a **datové** (hodnotou je literál)
 - Vlastnostem lze přiřadit **charakteristiky**, jako je funkčnost, symetrie, vzájemná inverznost (pro dvě vlastnosti) apod.
- Možnost formulovat negativní tvrzení

Využívání ontologií v OWL (1)

Rozsáhlé **doménové** ontologie

- nadále vznikají zejména v **biomedicíně** (viz <http://bioportal.bioontology.org/>), např. ICD (Mezinárodní klasifikace nemocí)
- unifikovaná struktura generovaná automaticky pomocí šablon
- důraz na využití pro strojové odvozování v *deskripční logice* (DL) viz 5FI430 (Ing. Vacura)
- příklad ze SNOMED-OWL (v Manch. syntaxi)

```
Appendicectomy equivalentTo  
Surgical_Procedure and  
method some Excision) and  
procedure-site some Appendix_structure)
```

SNOMED-OWL

- SNOMED, Systematic NOmenclature of MEDicine, je kategorizační systém vytvářený asociací amerických patologů
- První verze převodu do OWL v r. 2007 obsahovala cca 400 tisíc konceptů
- Systém není uzavřený - je možno libovolně vytvářet nové koncepty, aniž by musely obdržet vyčleněné jméno a ID (post-koordinace)
 - `Excision and (procedure-site some (kidney and (laterality some left)))`
- To vede k nutnosti využití odvozovacích systémů

Scénář využití SNOMED-OWL

- (Dle J. Daviese, British Telecom + projekt RIDE)
- Lékař vloží klinická data do zdravotnické aplikace a přiřadí je konceptu, který pro tento účel *nově vytvoří*, např. „alergie způsobená mandlemi“
- Aplikace informuje o novém konceptu *terminologickou službu*
- Terminologická služba kontaktuje *odvozovací nástroj* (nad DL), a ten automaticky zařadí nový koncept do *taxonomie* existujících
- Terminologická služba informuje zdravotnickou aplikaci o změně taxonomie, ve které je nyní nový koncept podřazený konceptu „alergie na ořechy“

Využívání ontologií v OWL (2)

2. Ontologie pro lepší přístup ke konkrétnímu datovému zdroji - tzv. **OBDA**
 - kompaktní, využívané aplikací jako celek, využívání přinejmenším zčásti na základě tzv. *předpokladu uzavřeného světa* (CWA)
 - spíš nadstavba relačního datového schématu než skutečná „ontologie sémantického webu“

Využívání ontologií v OWL (3)

3. Využití ontologií pomocí **pravidlových systémů**

- Např. některé systémy business rules, deklarativně definující „politiky“ v informačních systémech

Využívání ontologií v OWL (4)

4. Značkovací slovníky pro **webové stránky**

- obohacení stránek o informace zpracovatelné (primárně) vyhledávači
- jednoduchá struktura, volnost vyjadřování (nízký práh pro webmastery)
- nepodporují moc propojování, hodnoty mohou být literály, slovníky spíš rozsáhlé, použitelné izolovaně bez dalších
- nejznámější *schema.org*
 - Díky vlivu Google se používá i jako běžný slovník mimo webový markup

Využívání ontologií v OWL (5)

5. Datové slovníky pro **linked data**

- zajišťují minimální vyjádření „významu“ dat v infrastruktuře bez vymezeného cílového určení
- provázané mezi sebou, kombinují se, **přepoužívají** se pro mnoho různých datasetů
- zpravidla využívají jen malou část vyjadřovací síly OWL
 - bývá to RDFS a „něco málo navíc“...

Profily OWL

- <https://www.w3.org/TR/owl2-profiles/> specifikuje 3 profily („podjazyky“) OWL pro specifické použití
 - OWL 2 EL: vhodný pro ontologie s mnoha třídami, které je třeba automaticky podřazovat (zvl. biomedicína)
 - OWL 2 QL: vhodný pro využití ontologie při obohaceném dotazování do RDBMS (OBDA)
 - OWL 2 RL: vhodný pro implementaci odvození pomocí pravidlových systémů (např. business rules)
- Další rozšíření jsou dosud nestandardizovaná, zejména **OWL LD**

OWL LD

- Profil OWL vycházející z potřeb návrhářů slovníků linked data
 - Empirické šetření provedené v r. 2011, viz <https://arxiv.org/abs/1202.0984>
- Podmnožina OWL RL, obsahující výhradně konstrukce vyjádřitelné pomocí **jediné** RDF trojice (tj. bez „temných trojic“)
- <http://semanticweb.org/OWLLD/>

Konstrukty OWL LD

(nad rámec RDFS)

- Ne/identita individuí
 - owl:sameAs, owl:differentFrom
- Individuální charakteristiky vlastností
 - owl:FunctionalProperty,
owl:InverseFunctionalProperty,
owl:IrreflexiveProperty, owl:SymmetricProperty,
owl:AsymmetricProperty, owl:TransitiveProperty
- Vzájemné vztahy tříd / vlastností
 - owl:equivalentClass, owl:disjointWith,
owl:equivalentProperty, owl:propertyDisjointWith,
owl:inverseOf

Využití některých konstruktů

- owl:sameAs
 - explicitně udává identitu objektů
- owl:InverseFunctionalProperty
 - „vlastnost klíče“, identitu objektů z ní lze nepřímo odvodit
- owl:TransitiveProperty
 - odvození v řetězci výskytů vztahu
- owl:equivalentClass / owl:equivalentProperty /
 - zjednodušený zápis dvou subsumpcí (rdfs:subClassOf / rdfs:subPropertyOf); typicky se používá pro zajištění kompatibility se starými verzemi tříd/vlastností
- owl:disjointWith / owl:propertyDisjointWith
 - kontrola neslučitelných tříd/vlastností

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Vybrané aktuální problémy ontologického inženýrství a projekty KIZI (*informativně*)

Vybrané aktuální problémy

- KIZI se systematicky zabývá tvorbou a využíváním ontologií cca od r. 2000
- Podrobně viz např.
<https://kizi.vse.cz/english/research-groups/semantic-web-and-ontological-engineering/research-focus/>
- Aktuálně řešené problémy: zejména
 - Fokusovaná kategorizační síla ontologií
 - Rozklad webové znalostní báze na ontologické schéma, znalostní graf a kódovníky
 - Modely ontologického pozadí (viz 5FI430, Ing. Vacura)

Fokusovaná kategorizační síla

- Je dána výchozí třída – **fokusová třída** – o které již víme, že je objekt její instancí
- Výstupem kategorizace je jiná třída, která je sémantickou **specializací** fokusové třídy
- Teze: Ontologií vhodnou pro přepoužití je taková, která nabízí **mnoho možností kategorizace** pro fokusové třídy objektů ve vytvářeném datasetu, tj. má pro něj vysokou **fokusovanou kategorizační sílu**

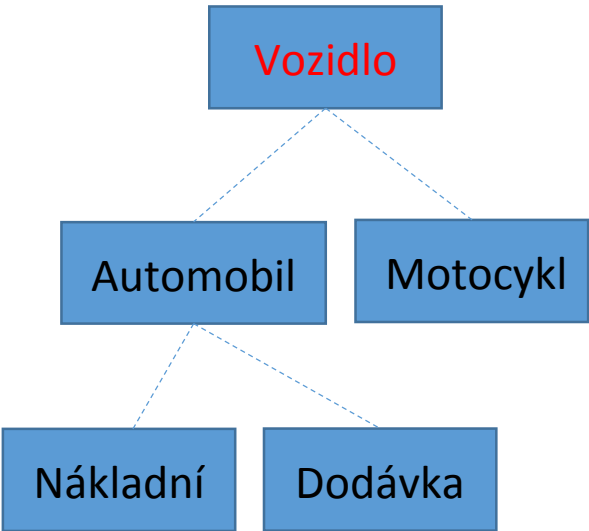
Ilustrační příklad

- Majitel autobazaru chce na webu sdílet data o prodávaných vozech
- Pro popis dat chce přepoužít jednu nebo malý počet ontologií

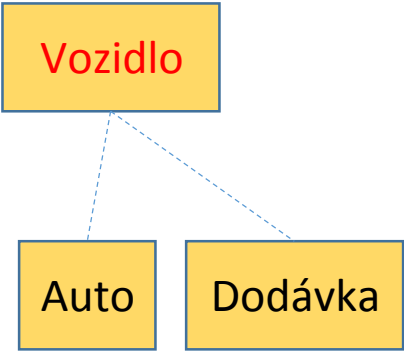
Ilustrační příklad

- Majitel autobazaru chce na webu sdílet data o prodávaných vozech
- Pro popis dat chce přepoužít jednu nebo malý počet ontologií
- Kterou z dostupných ontologií, obsahujících požadovanou fokusovou třídu (nazvanou **Vozidlo**), pro přepoužití vybrat?

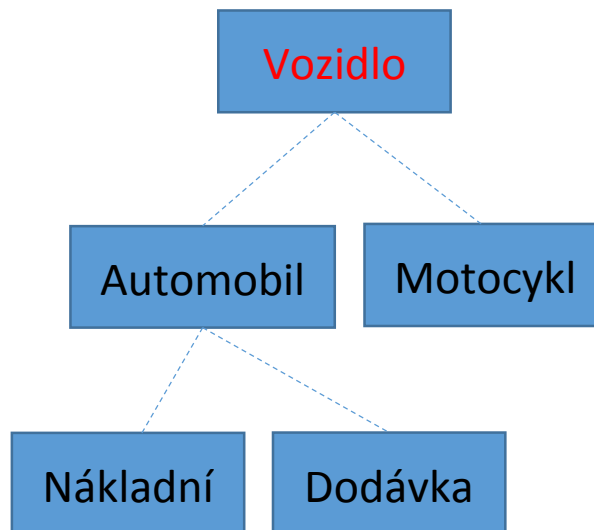
Ontologie A

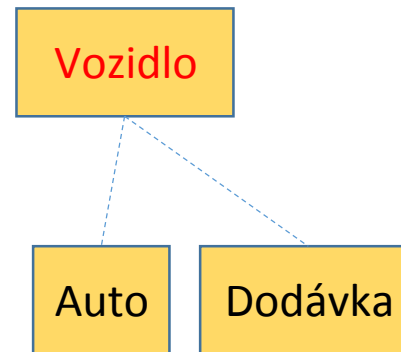
Ontologie B

Ontologie A

Ontologie B

Kategorie vozidel dle A:

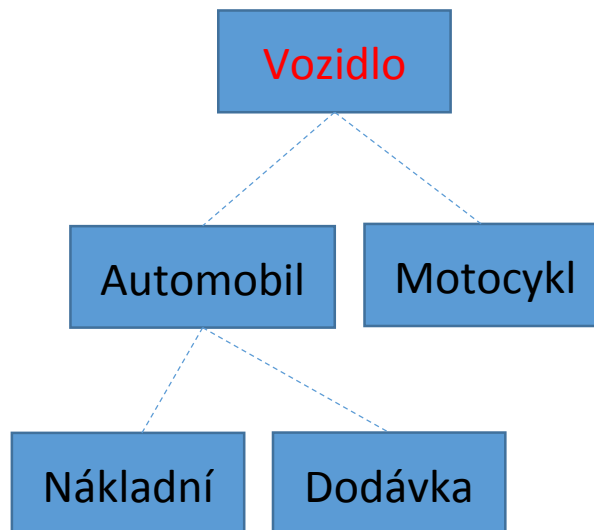
Automobil

Motocykl

Nákladní

Dodávka

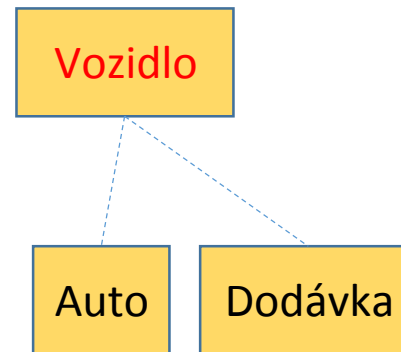
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

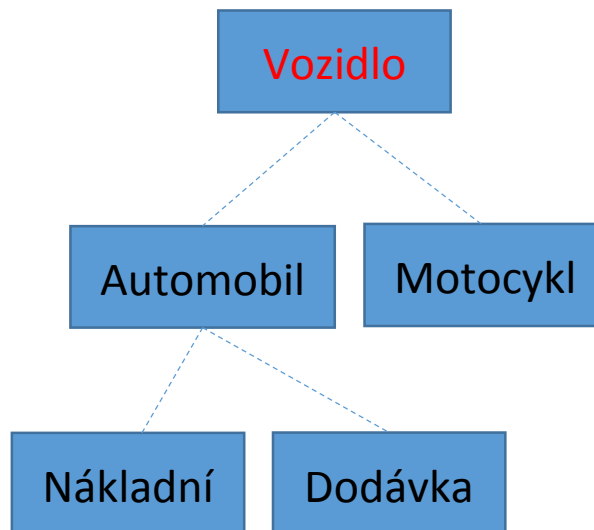
Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

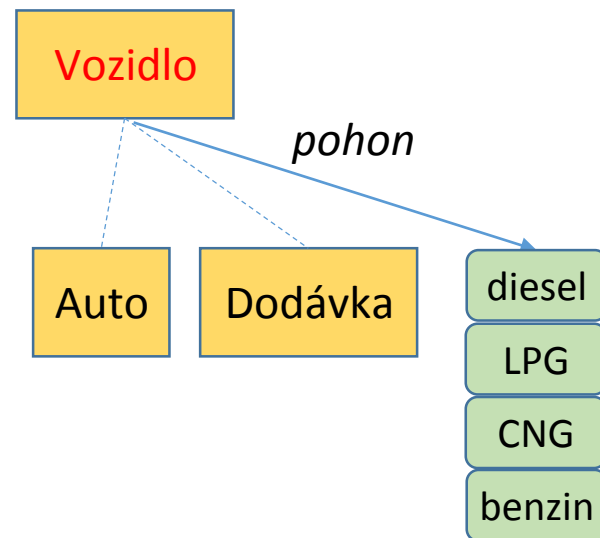
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

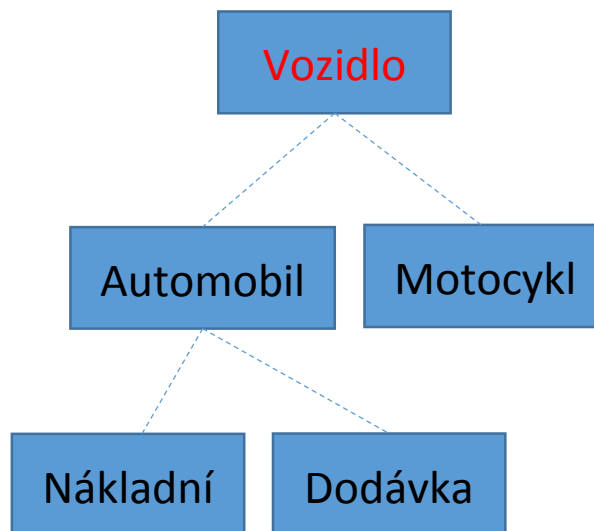
Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

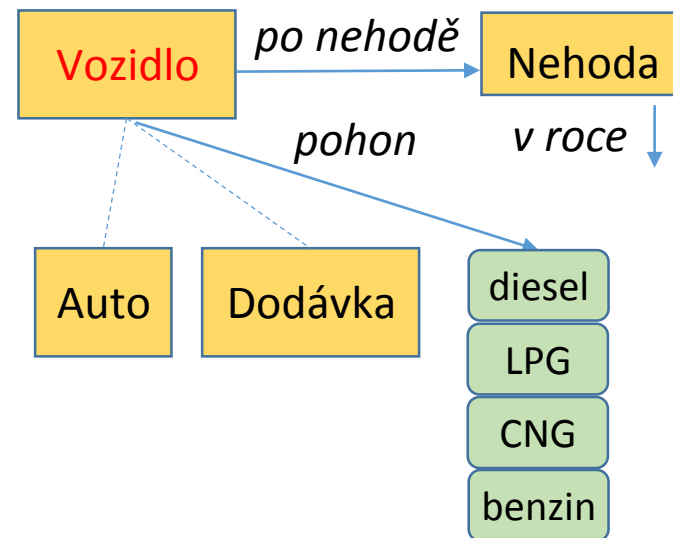
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

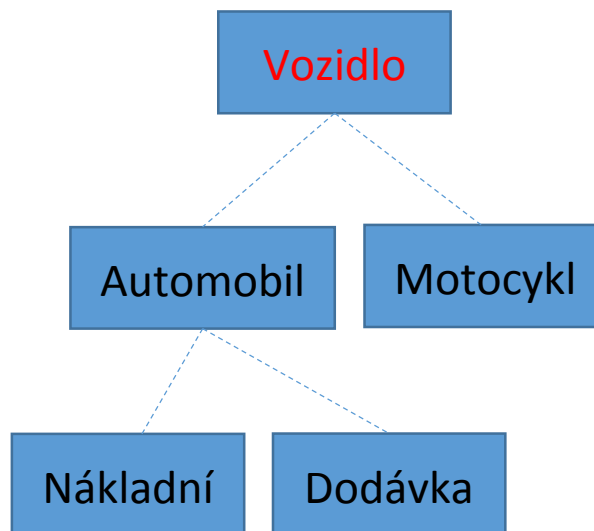
Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

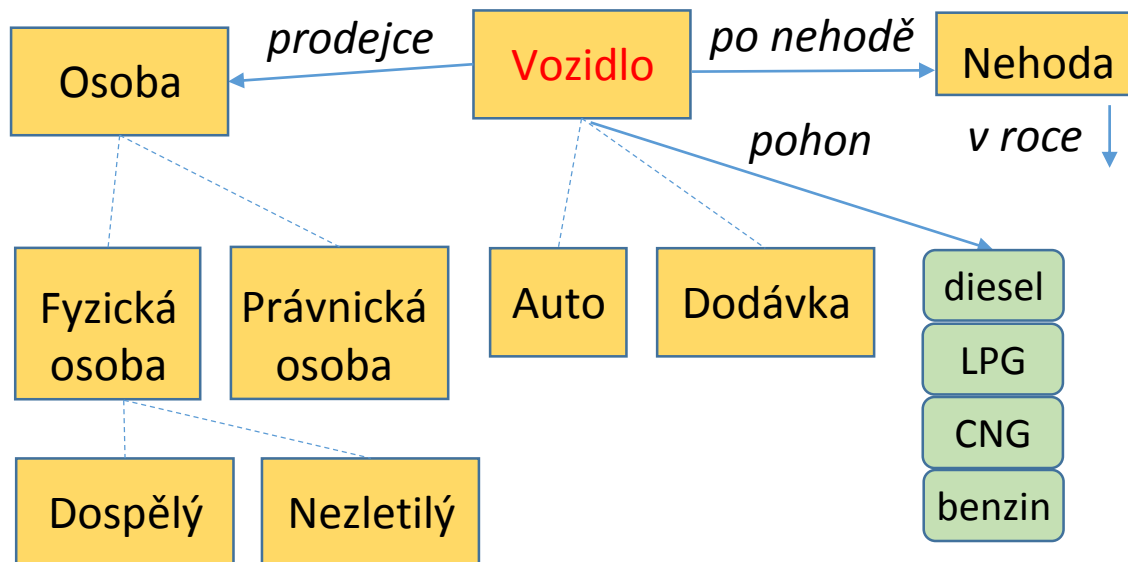
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

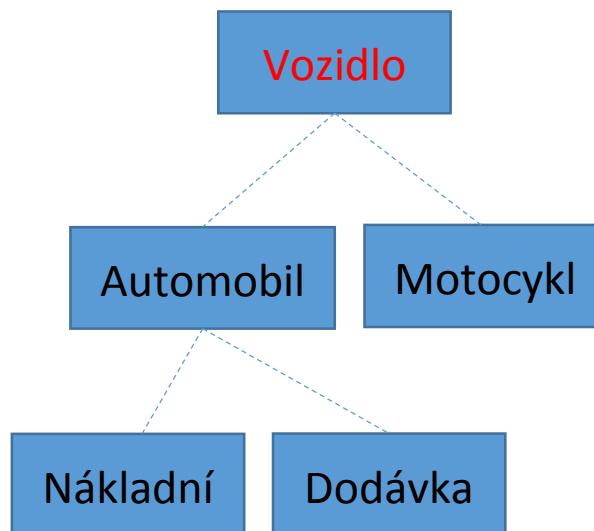
Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

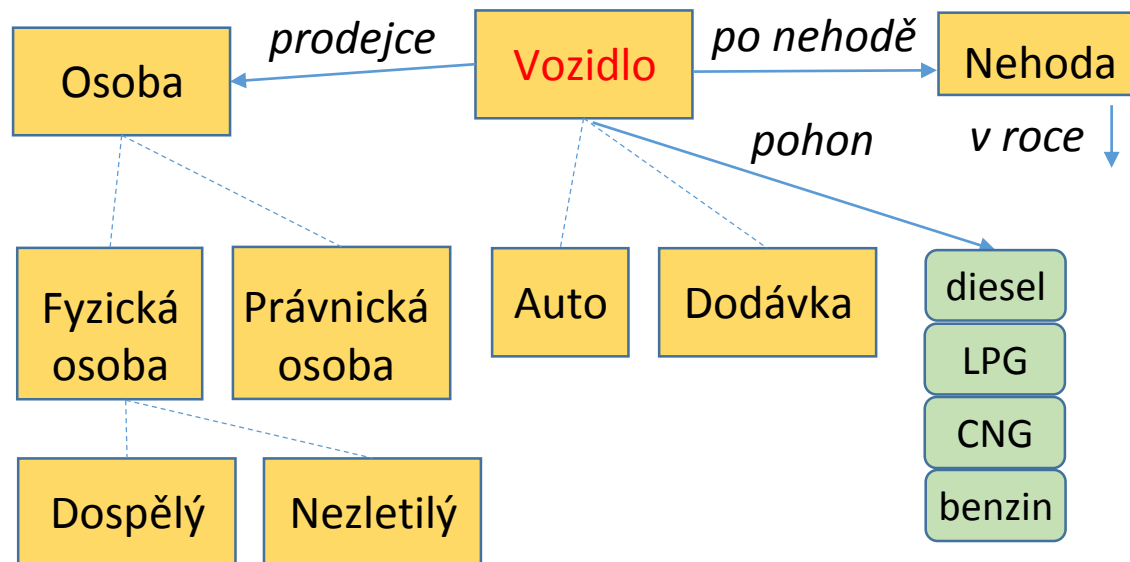
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

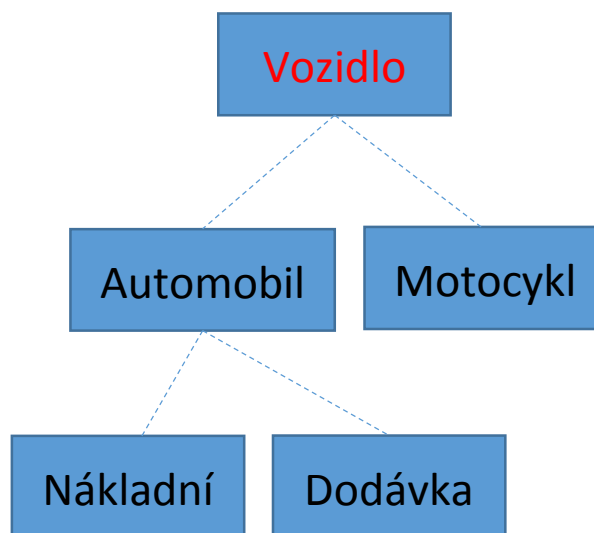
Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka
po nehodě *
pohon = diesel
prodejce je fyzická osoba
prodejce je právnícká osoba

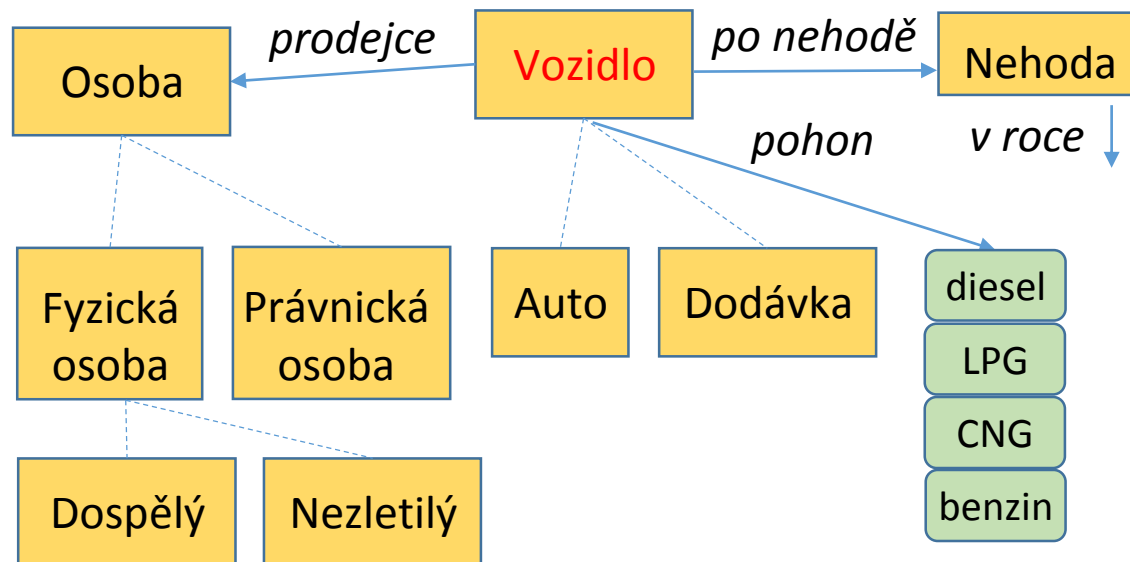
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

*po nehodě **

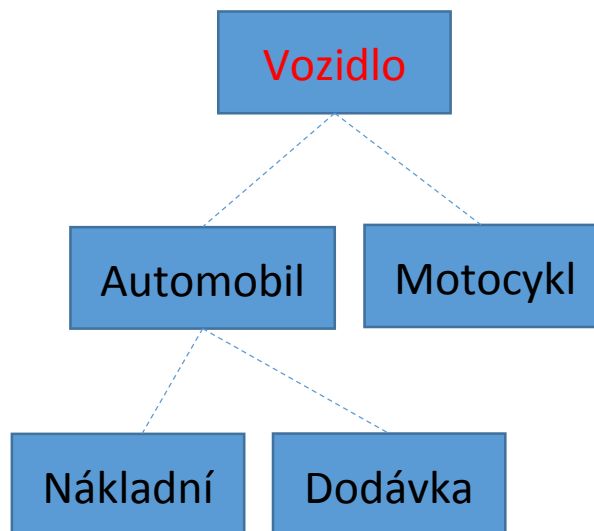
pohon = diesel

prodejce je fyzická osoba

prodejce je právnícká osoba

Kategorie mohou
být i odvozené

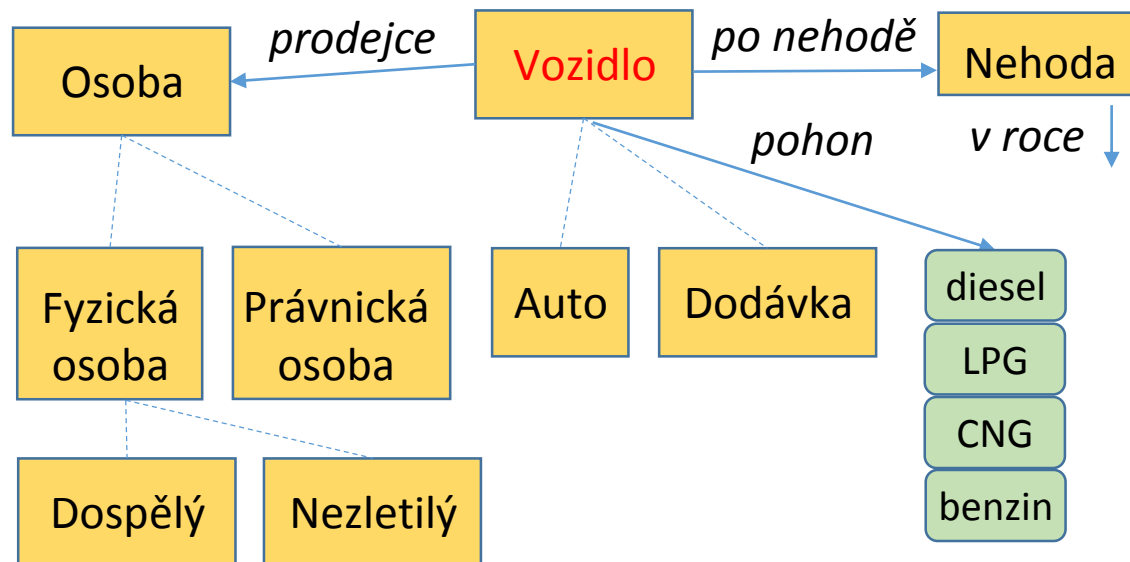
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

po nehodě *

pohon = diesel

prodejce je fyzická osoba

prodejce je právníká osoba

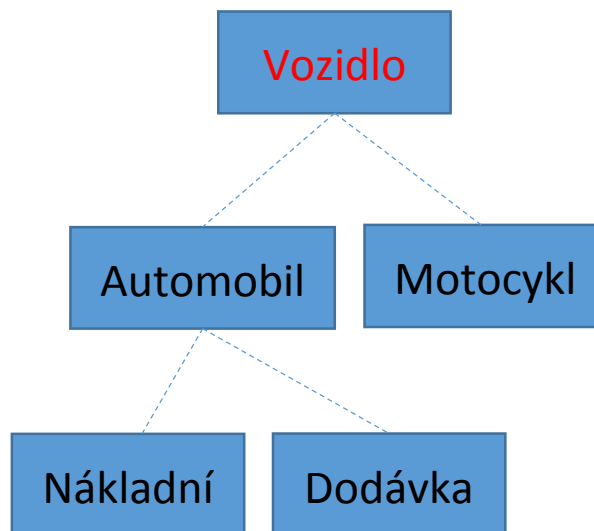

pohon *

prodejce *

prodejce je nezletilý

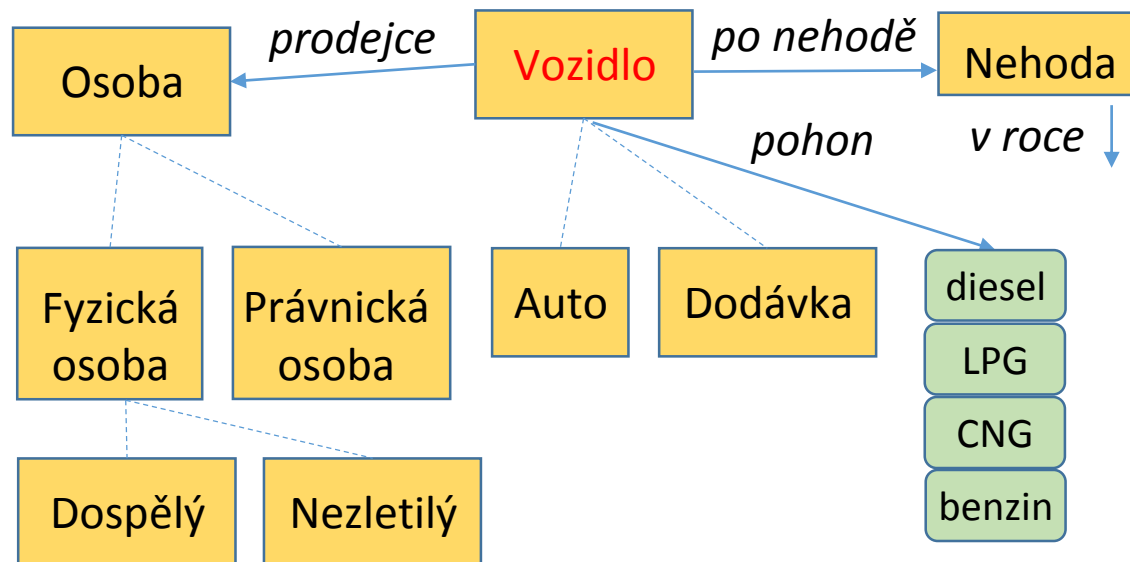
Ontologie A

Kategorie vozidel dle A:

Automobil
Motocykl
Nákladní
Dodávka

Ontologie B

Kategorie vozidel dle B:

Auto
Dodávka

po nehodě *

pohon = diesel

prodejce je fyzická osoba

prodejce je právnícká osoba

Kategorie mohou
být i odvozené

pohon *

prodejce *

prodejce je nezletilý

Ale ne všechny
jsou stejně
užitečné!

Projekt FCatPoWO

- „Focused Categorization Power of Web Ontologies“
- Projekt Grantové agentury ČR (2018-2020)
 - Velmi prestižní: jde o první standardní projekt GAČR získaný „informatickou větví“ FIS od r. 2012
- Rozpočet cca 2,7 mil. Kč
- Objem práce cca 46 člověkoměsíců
- Stálý tým: Svátek, Zamazal, Dudáš, Vacura, Ivánek
- Zapojení doktorandů (Nguyen, Vataščinová), ale potenciálně i studentů magisterského stupně studia

Projekt IGA „Hybrid“ (2019-2020)

- Problém nalezení optimálního rozkladu („partitioning“) souboru znalostí na „hybridní“ strukturu v RDF
 - schéma (ontologii)
 - třídy (pojmy) uspořádané do hierarchie, případně opatřené logickými definicemi
 - kódovníky
 - ploché, ev. hierarchické; kódy mohou odpovídat jak jednotlivým objektům, tak i pojmům; typicky SKOS
 - znalostní grafy
 - síť vztahů mezi instancemi (reprezentujícími jak jednotlivé objekty, tak i pojmy)
 - příkladem jsou DBpedia, Wikidata, Google KG, ...
- Tým: Nguyen, Vataščinová, Svátek, Zamazal, Vacura, (prozatím) 2 magisterští studenti

Projekt EU NexusLinguarum

- Síťový projekt zahrnující účastníky ze 30+ zemí
 - Řešen 2019-2023, v rámci programu COST
- Hlavní téma: lingvistická LOD
 - Tým KIZI bude zapojen zejména do části projektu věnované lingvistickým ontologiím a transformaci lingvistických zdrojů (např. Wikislovník) do RDF
- Zapojení studentů se zájmem o LOD a zpracování textů vítáno